

INNSENDT

Denne artikkelen er ikke skrevet av en journalist i Agderposten, og er derfor ikke fri og uavhengig journalistikk. Artikkelen er i sin helhet laget av en ekstern bidragsyter. Vi har funnet innholdet interessant for våre lesere, og publiserer det derfor redigert og tilrettelagt av redaksjonen. Det betales ikke honorar for slike artikler.

Overlevde infernoet i Halifax

Tiden står stille i byen Halifax. Rådhusklokken har stoppet på 09:04. Den er en direkte påminnelse om tragedien som rammet byen den 6. desember 1917. I år er det 100 år siden Canada opplevde en av landets verste katastrofer i moderne tid, og midt i dramaet stod en ung sjømann fra Lillesand.

En kald desemberdag for 100 år siden kolliderte et norsk frakteskip og et fransk skip lastet med eksplosiver og ammunisjon ment for slagmarkene på andre siden av Atlanterhavet. Kollisjonen førte til den kraftigste eksplosjonen skapt av mennesker. Kun atombomben har vært kraftigere. Eksplosjonen la store deler av byen Halifax i ruiner og om lag 2000 mennesker mistet livet. Et av besetningsmedlemmene på det norske skipet var Bjarne Birkeland fra Lillesand. Han overlevde på mirakuløst vis takket være skipshunden «Ralph».

Krigsseilerne under 1. verdenskrig

Til tross for sin unge alder var 19 år gamle Bjarne Birkeland godt vant med sjømannslivet da han mønstret på «DS Imo» fra Christiania i april 1917. Birkeland hadde allerede som 14 åring tatt hyre som dekksgutt på fullriggeren «Saga» fra Lillesand. Med den hadde han seilt i flere år, og han hadde etter hvert steget i gradene. Da han mønstret på «DS Imo» våren 1917 var det som tredjestyrmann.

Skipet var i utgangspunktet et ombygd hvalkokeri, men 1. verdenskrig (1914-1918) hadde skapt et umettelig behov for skipstonnasje. De krigførende landene i Europa hadde et vitalt behov for varer fra USA og Canada. Norge var nøytralt

under hele krigen og norske skipsredere så muligheter til å tjene gode penger. Skyhøye fraktpriser førte til at nye redier dukket opp i hopetall. Mange norske redere og aksjespekulanter ble søkkrike.

Det var imidlertid sjømennene som betalte prisen. Handelsfarten var svært farlig, da risikoen for forlis var stor. Allerede den første krigshøsten 1914 ble flere norske skip senket av miner. I august 1916 var i alt 135 norske skip senket enten av miner eller torpedoer fra tyske ubåter. Og verre skulle det bli. 31. januar 1917 innførte Tyskland en uinnskrenket ubåtkrig, der også nøytrale norske skip i utenriksfart ble et mål for tyske ubåter. Bare i april 1917, samme måned som Bjarne Birkeland mønstret på «DS Imo», ble hele 68 norske skip senket.

Tapstallene fortsatte å stige utover året, men i løpet av sommeren ble det bestemt at alle norske handelsskip skulle gå i konvoi under beskyttelse av den britiske marine. Dette hjalp noe, men i løpet av 1917 gikk hele 513 norske skip tapt. Det var imidlertid ingen mine eller torpedo som skulle bli «DS Imo» sitt endelikt.

Til havn i Halifax

I begynnelsen av desember 1917 lå «DS Imo» til havn i den canadiske byen Halifax. Skipet hadde klart seg gjennom

2000 MISTET LIVET: Halifax i ruiner etter eksplosjonen som rammet byen 6. desember 1917.

året til tross for torpederingsfaren, og var på vei til New York for å hente forsyninger til Europa. Om bord i «DS Imo» var kaptein Haakon From fra Sandefjord, den canadiske losen og et mannskap på 39. De fleste nordmenn.

Skipet var chartret av den internasjonale organisasjonen «Belgian Relief Commision», som ordnet med matforsyninger til det krigsherjede Belgia. For å unngå torpedering var begge sider av skroget malt «Belgian Relief» med store røde bokstaver.

Halifax var en havneby på den canadiske østkysten. Byen var provinshovedstad i Nova Scotia og hadde, sammen med nabobyen Dartmouth, om lag 60.000 innbyggere i 1917. Verdenskrigen hadde gjort Halifax til en viktig havneby for troppetransport og forsyninger til Europa, og byen vokste i takt med krigen. Canada var, som

britisk dominion, en deltakende part i krigen helt fra starten, og canadiske soldater kjempet side om side med britiske og franske soldater. USA hadde derimot holdt seg nøytrale frem til våren 1917. USAs inntreden i krigen i april 1917 på Storbritannia og Frankrikes side, medførte økt aktivitet i havnebyen Halifax, som ble utgangspunkt for mange konvoier.

Torsdag morgen 6. desember 1917 var det om lag 40 skip som befant seg i havna i Halifax. Et av dem, «DS Imo», var klar for å forlate Halifax for å hente forsyninger i New York. For å komme ut av havnebassenget måtte «DS Imo» gjennom et smalt stred kalt «the Narrows». Stredet lå mellom byene Halifax og Dartmouth, og var den eneste inn- og utfartsåren til havnen i Halifax.

Over 2000 mennesker mistet livet.

KILDE: NOVA SCOTIA ARCHIVES

SKYLT PÅ LAND: «DS Imo» med Bjarne Birkeland fra Lillesand som mannskap ble skyldt på land av tsunamien som oppstod etter eksplosjonen.

KILDE: NOVA SCOTIAS ARCHIVES

FAKTA

I ET HISTORISK LYS

► Under denne vignetten skriver historikere og andre fagfolk på Agder om spørsmål de brenner for. Spalten er et samarbeid mellom Aust-Agder museum og arkiv, HIFO Agder og Agderposten.
► Har du tips og ideer kontakt oss på e-post: kristoffer.vadum@aama.no eller redaksjonen@agderposten.no

Inntegtt	
	Kr.
Skoleprøve og eksamensgebyr:	
Bjarne Birkeland	132
Gunnar Høidal	132
Gyngve Høidal	132
Osmond C. Langreid	132
Trigve M. Lehtand	132
Olav Langström	132

ELEV: I arkivet etter Lillesand offentlige sjømannsskole står Bjarne Birkeland oppført som elev i 1918, året etter opplevelsene i Halifax.

KILDE: AUST-AGDER MUSEUM OG ARKIV, KUBEN

HELG

Samtidig gjorde et annet skip seg klar for å reise inn til Halifax. Det franske skipet «DS Mont-Blanc» var på vei fra New York med en eksplosiv last. «DS Mont-Blanc» var fullastet med 2500 tonn med sprengstoff ment for de allierte styrkene i Europa. Lasten omfattet også det svært brennbare kjemikalet benzol. «DS Mont-Blanc», under kaptein Aimé Le Médec's ledelse, var denne morgenen på vei inn til Halifax for å inngå i en konvoi over Atlanterhavet.

På kollisjonskurs

Mens det norske skipet «DS Imo» var på vei ut, var altså det franske skipet på vei inn. Samtidig var det flere andre skip som også var på vei ut av det trange streddet. «DS Imo», som var uten last, holdt god fart og prøvde å styre unna de mindre fartøyene. Dermed havnet skipet etter hvert i samme bane som det møtende franske skipet. Losen på det franske skipet innså at skipene var på kollisjonskurs og brukte skipsfløyene for å kommunisere til det norske skipet.

«DS Imo» kommuniserte tilbake, men det var for seint. For å unngå kollisjon stoppet begge skipene motoren og gikk nesten klar av hverandre. Men da «DS Imo» forsøkte å gå i revers, kjørte skipet baugen inn i «Mont-Blanc». Skaden var ikke stor, men noen tønner med den brennbare lasten Benzol ble skylt ut på dekk. Da dette plutselig tok fyr utviklet det seg raskt til en brann om bord.

Det franske mannskapet prøvde febrilsk å stoppe brannen, da de var klar over lastens innhold. Men den voldsomme brannen spredte seg og gjorde slukningsarbeidet umulig. Kaptein Le Médec gav beskjed om at alle måtte forlate skipet før det eksploderte. Imens hadde det norske skipet fortsatt utover streddet.

På land ble mange oppmerksomme på det brennende skipet, som nå drev nærmere og nærmere havnen. Flere kom til for å se og mange fulgte med fra vinduene sine for å få klarhet i hva som skjedde. Ingen visste hva det brennende skipet var lastet med og at det kun var minutter til de ville bli rammet av en katastrofe.

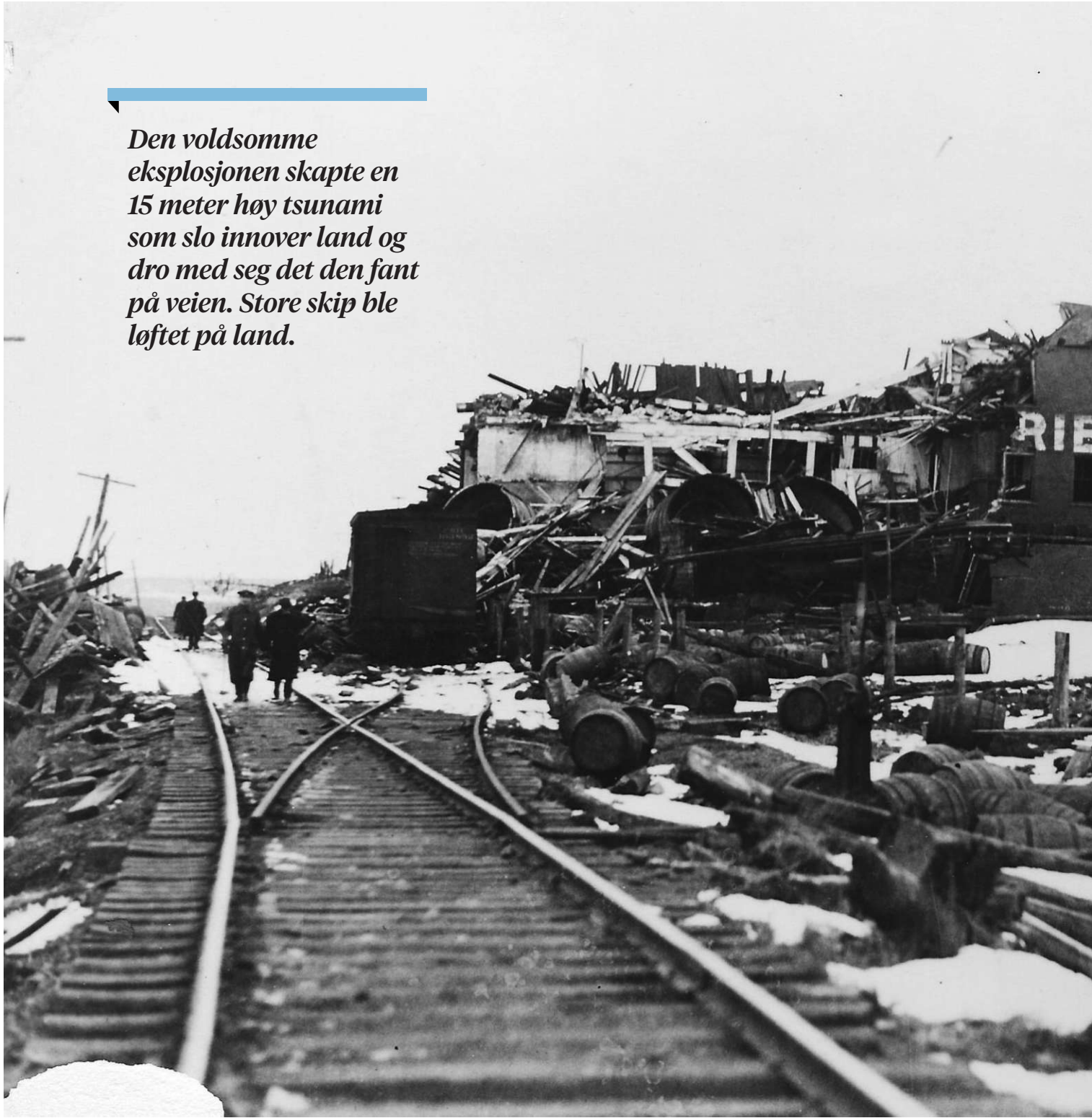
Katastrofen

Eksakt klokken 09:04:35 eksploderte «DS Mont-Blanc» i det som er regnet som verdens største menneskeskapte eksplosjon utenom atombomben. En sjokkbølge som var fem ganger raskere enn lyden, knuste alt som var i dens vei. Skoler, kirker, forretninger, fabrikker og bolighus ble omgjort til ruiner og plankehauger. I tillegg stod en flere kilometer høy røyksky opp i været og jernbiter fra det franske skipet regnet over Halifax. Om lag 12.000 bygninger i en radius på 25 kilometer ble skadet som følge av eksplosjonen.

Den voldsomme eksplosjonen skapte også en 15 meter høy tsunami. Tsunamien slo innover land og dro med seg det den fant på veien. Mennesker ble skylt vekk som om de var fjær. Store skip ble løftet på land. «DS Imo» var et av skipene. Det norske skipet ble løftet opp stranda av den voldsomme tsunamien. Der ble «DS Imo» liggende, delvis intakt.

På under fem minutter hadde en eksplosjon og en påfølgende tsunami omgjort den canadiske havnebyen til et inferno bestående av vann, ild, røyk og

Den voldsomme eksplosjonen skapte en 15 meter høy tsunami som slo innover land og dro med seg det den fant på veien. Store skip ble løftet på land.

TOTALT ØDELAGT: Selv murbygninger som Halifax bryggeri ble totalt ødelagt i eksplosjonen.

ruiner. I tillegg til de enorme materielle ødeleggelsene lå det døde og skadede kropper over alt. Om lag 1600 mennesker døde momentant som følge av eksplosjonen og nærmere 9000 personer ble skadet. Tapstallene skulle øke til over 2000, om lag 500 av dem var barn. Blant de døde var også «DS Imo»s kaptein, los og fem av mannskapet.

Reddet av skipshunden

Bjarne Birkeland hadde overlevd eksplosjonen, men lå svimeslått på dekk. Skips-hunden «Ralph» skulle bli redningen. Den la seg oppå sin gode venn og holdt ham varm. Slik lå den i flere timer. Uten varmen fra hunden, kunne Birkeland lett ha blitt et av katastrofens mange ofre. Det skulle nemlig gå fra vondt til verre. En kraftig snøstorm var under oppseiling. En storm som skulle gjøre hjelpearbeidet betraktelig vanskeligere og dødstallene enda høyere.

Det var først utpå ettermiddagen at noen marinegaster fant Birkeland. Han lå da helt nedsnødd. Det var «Ralph» som vakte hjelpemannskapets oppmerksomhet. De så at noe beveget seg under snøen og da de begynte å lete fant de hunden og den bevisstløse nordmannen. Birkeland ble fraktet over i det canadiske marineskipet «HMS Highflier», og etter hvert kom han til hektene igjen.

Skyldspørsmålet

Birkeland skulle bli værende i Halifax i nærmere seks måneder på grunn av sjøforklaringen og rettssakene som fulgte. I rettssaken ble skylden lagt på den franske kapteinen Le Médec og den canadiske losen. Hele besetningen på «DS Mont-Blanc», med unntak av én, overlevde eksplosjonen. Dette fordi besetningen, los og kaptein forlot skipet og søkte dekning på land før skipet gikk i lufta. De ble sterkt kritisert for ikke å ha prøvd

å advare andre i nærheten av skipet, da det kun var de som visste at skipet førte sprengstoff.

Kaptein Le Médec og «DS Mont-Blanc» ble først idømt ansvaret for eksplosjonen. I en senere rettssak holdt i London i 1920 ble begge skips kapteiner ansett som skyldige for navigeringsfeil, noe som igjen førte til kollisjonen. Ingen ble likevel dømt.

Vel hjem

Etter oppholdet i Halifax dro Birkeland hjem til Lillesand. Han måtte imidlertid forlate redningshunden «Ralph», som hadde blitt værende hos ham etter eksplosjonen. «Ralph» ble overlatt til en britisk offiser som lovet å ta godt vare på den. Vel hjemme i Lillesand satte Birkeland seg på skolebenken ved Lillesands offentlige sjømannsskole. Han skulle fortsette å ha havet som arbeidsplass og seilte også under 2.verdenskrig. Birke-

KILDE: NOVA SCOTIAS ARCHIVES

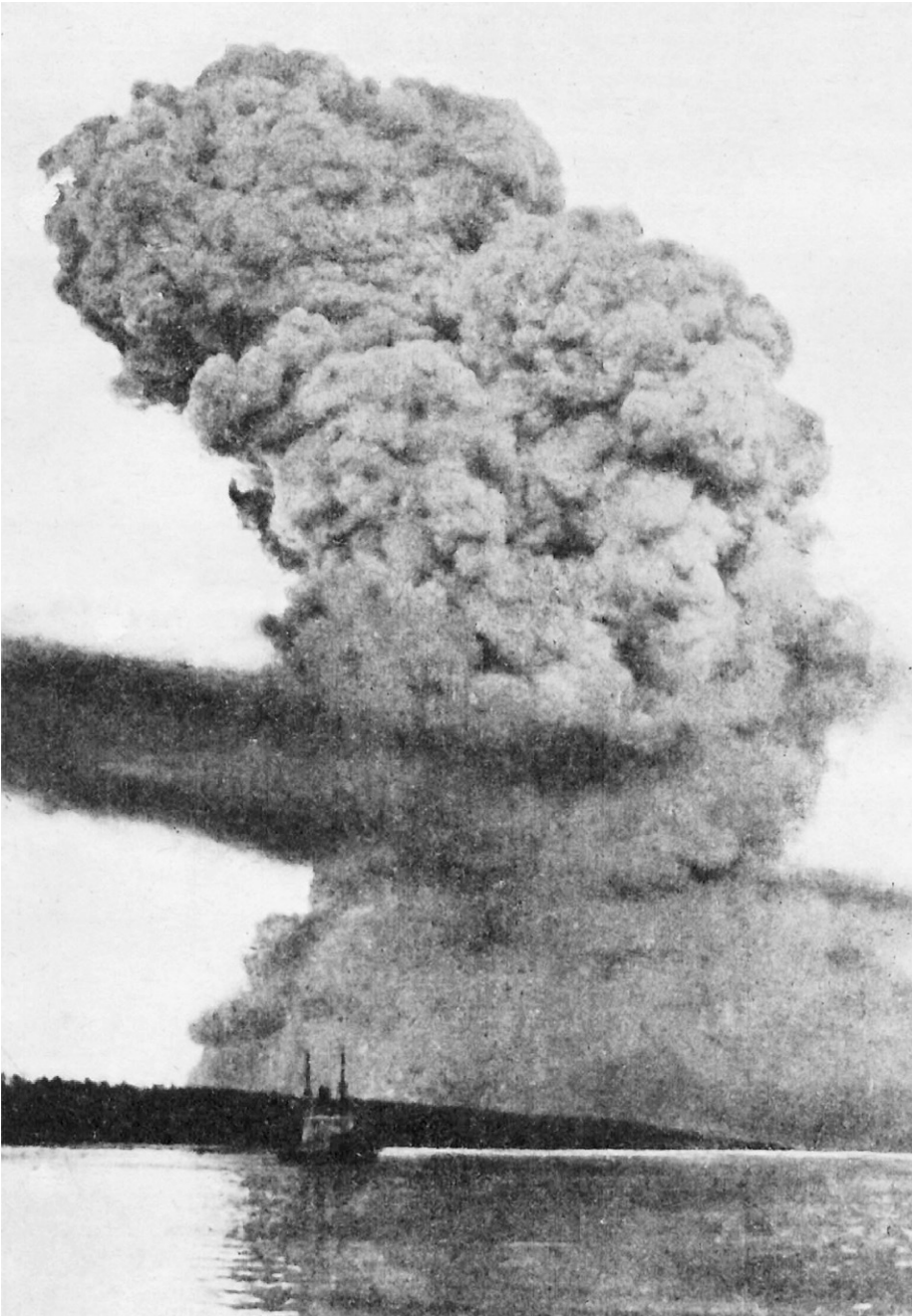
land mønstret av i 1957. Han døde i 1980.

Markering i Halifax

Hvert år den 6. desember blir det holdt en minnemarkering i Fort Needham Memorial Park i Halifax. I anledning 100-årsmarkeringen er parken pusset opp. I år vil det bli avholdt en større seremoni ved minnesmerket, Halifax Memorial Bell Tower. Minnesmerket står i en direkte linje fra det stedet «DS Mont-Blanc» lå da den eksploderte. Under seremonien vil bl.a. Canadas egen statspoet, «poet laureate» George Elliott Clarke, utfremføre et spesialskrevet dikt i anledningen. Og på slaget 09:04, tidspunktet for eksplosjonen, vil det bli avholdt en stille markering for ofrene etter katastrofen som rammet byen for 100 år siden.

Kilder
Walker, Sally M. «Blizzard of glass. The Halifax explosion of 1917», Henry Holt & Co, New York, 2011
Vogt, Per. «Jernetid og jobbetid: En skildring av Norge under verdenskrigen». Johan Grundt Tanum, Oslo 1938
«Lillesandsmann var med da Halifax døde for 45 år siden», artikkel i Vestlandske Tidene 27. juni 1962
«Eksplosjonen i Halifax», intervju med Bjarne Birkeland i radioprogrammet Mid-dagstunden på NRK, 1. november 1967. www.krigsseilerregisteret.no
www.100years100stories.ca

Yngve Schulstad Kristensen,
arkivar, KUBEN/Aust-Agder museum og arkiv

VERDENS STØRSTE EKSPLOSJON: Skipsekspløsjonen i Halifax var regnet som den største menneskeskapte eksplosjonen frem til atombomben ble sluppet over Hiroshima i 1945.
KILDE: LIBRARY AND ARCHIVES CANADA

MINNESSEREMONI: På 100-årsdagen for eksplosjonen vil det bli avholdt en større seremoni ved minnesmerket, Halifax Memorial Bell Tower.
FOTO: JESSE DAVID HOLLINTON